

Trnitá kariéra konstruktivisty v mezinárodních vztazích

Rozhovor s Nicholasem Onufem

V dnešním čísle Mezinárodních vztahů nabízíme našim čtenářům poněkud netradičně rozhovor s jednou z klíčových osobností oboru mezinárodní vztahy.¹ Hostem časopisu Mezinárodní vztahy je Nicholas Onuf (nar. 1941), emeritní profesor mezinárodních vztahů na Florida International University. České akademické komunitě je známý především jako teoretik, jenž významnou měrou přispěl k rozvoji konstruktivismu jakožto teoretického přístupu ke studiu mezinárodních vztahů. Jeho klíčovým dílem je monografie *World of Our Making* (Onuf, 1989), spolu s Vendulkou Kubálkovou a s dalšími kolegy se autor-sky a editorsky podílel na knižní edici *International Relations in a Constructed World* (Kubálková – Onuf – Kowert /eds./, 1998; Kubálková /ed./, 2001 a další).

Nicholas Onuf je společně s Friedrichem Kratochwilem průkopníkem konstruktivismu v mezinárodních vztazích a jako první v tomto oboru použil pojem *konstruktivismus* (Onuf, 1987). Přestože N. Onuf patří ke klíčovým osobnostem současných mezinárodních vztahů, nebývá řazen mezi etablovaný hlavní proud (*pro detailní pohled na kariéru a dílo N. Onufa viz Windová, 2005*). Sám se považuje spíše za disidenta.

Onufův konstruktivismus uznává činitele (aktéra) jako rovnoprávného ve vztahu ke struktuře, protože jsou na sobě závislé a vzájemně se spoluutvářejí. Struktura plodí činitele, který jí utváří a mění. N. Onuf označuje svůj konstruktivismus jako „*rule oriented*“. Vyzdvihává význam jazyka (*viz tzv. linguistic turn*) na úrovni činitele i struktury – hlavně v podobě pravidel (*rules*), jimiž aktér (člověk „oprávněný“ strukturou) vydá pravidla, která pak mění strukturu. Jde o dialektický vztah. Díky jeho důrazu na analýzu jazyka a diskurzu bychom mohli N. Onufa označit za představitele lingvistického konstruktivismu, popřípadě za představitele kritického konstruktivismu (*viz dělení konstruktivismu na konvenční a kritický in: Hopf, 1998*).

Využili jsme návštěvy profesora Onufa v Ústavu mezinárodních vztahů k obsáhlému rozhovoru. Nejdříve jsme se věnovali jeho kariéře v oboru mezinárodní vztahy a poté jsme plynule přešli k tématu konstruktivismu a jeho kariéru ve světě a ve Spojených státech amerických. Dotkli jsme se i praktických otázek, týkajících se role vědce ve společnosti a financování výzkumu.

KARIÉRA V OBORU MEZINÁRODNÍ VZTAHY

Mezinárodní vztahy (dále jen M. V.): Dobrý den, pane profesore. Na začátek pro Vás mám poměrně jednoduchou otázku. Jak byste se Vy sám charakterizoval?

Nicholas Onuf (dále jen N. O.): Dobré odpoledne. Jsem vědec. Býval jsem i učitelem, ale teď jsem v důchodu, přestože stále učím doktorské studenty. Nikdy jsem necítil nutkání vstoupit do světa politiky a diplomacie. Strávil jsem 28 let vyučováním ve Washingtonu a pedagogická činnost mi umožnila smysluplně prožít můj život. Mnoho mých studentů se zajímalo o politiku a spousta z nich skončila na ambasádách, ve vládě nebo v armádě. Mým úkolem bylo zajistit, že budou znát trochu víc než jen každodenní politiku.

M. V.: Proč jste si vybral mezinárodní vztahy jako svou domácí disciplínu? Proč jste se rozhodl investovat svůj čas, energii a intelekt do řešení otázek mezinárodních vztahů?

N. O.: To je dobrá otázka. Když jsem byl studentem na střední škole, vůbec jsem se nestaral o svou budoucnost. Můj otec mi kladl na srdce, že bych přece měl mít nějakou perspektivu, přičemž mi navrhl, jestli nechci být právníkem. Jako teenager jsem tuto myšlenku automaticky odmítl. Na to otec zareagoval: A co třeba být diplomatem? Zoufale pro mě tehdy hledal nějaké uplatnění. Odpověděl jsem mu OK, to zní dobře. Později na univerzitě (a nebylo to dříve než ve druhém ročníku) jsem se přihlásil na kurz mezinárodní politiky. Psal se rok 1960, mezinárodní vztahy byly ještě mladým oborem a já četl knihu od Morgenthaua *Politics Among Nations (Morgenthau, 1948)*. To bylo mé první seznámení s oborem. Měl jsem také vynikajícího učitele, který se později stal vedoucím mé doktorské dizertační práce [Robert Tucker – poznámka redakce]. Okamžitě jsem věděl, že nechci být diplomatem, ale že chci po zbytek svého života studovat mezinárodní vztahy.

Vlastně teprve zpětně si uvědomuji kvalitu života v univerzitním prostředí. Tehdy mě mezinárodní vztahy zaujaly, protože se zdály tak neotřelé a otevřené. Pokud bych byl ve stejné situaci dnes, nejsem si jistý, jestli bych si obor mezinárodní vztahy vybral. Dnes je rigidní a obtěžkaný všemi možnými... teoriemi a tak podobně.

Tehdy jsem byl samozřejmě naočkovan realismem a teprve postupně jsem zjišťoval, že realismus neříká celý příběh. Pokud jste ale zkoumal tehdejší svět, zdálo se, že je realismus opravdu mocný nástroj.

M. V.: Co Vás přimělo zůstat? Co Vás motivuje pokračovat v tom, co děláte? Jsou to studenti? Nebo možnost ovlivnit svět? Možná ne přímo, ale nepřímou tím, že vychovááte studenty, kteří mají vliv.

N. O.: Zůstávám v oboru mezinárodní vztahy, protože jsem v něm dobrý. Jsem „vytrénovaný“ a mám potřebné schopnosti. Naučil jsem se přemýšlet o otázkách způsobem, který ovládá jen málo lidí. A když něco umíte, nechcete s tím přestat. To je nejdůležitější důvod, proč pokračuji.

Pokud se týká mého vlivu na studenty – ten má pro mě druhořadý význam. Je ale pravdou, že pokud jsem měl nějaký vliv na svět, bylo to spíše skrze moje studenty než skrze něco, co jsem napsal. Protože nikdo ve skutečnosti neocení všechny ty teoretické věci, kterými se lidé jako Vy a já zabývají...

Učil jsem stovky *graduate* studentů, tucty doktorandů a tisíce *undergraduate* studentů ve Washingtonu.² Velká část z nich se později stala významnými veřejnými činiteli. Velvyslanci, alespoň jeden z nich se stal ministrem zahraničních věcí. Aniž bych byl schopen přesně určit vliv, který jsem měl na tyto lidi, tak samotná skutečnost, že mě berou vážně, že chápou smysl a sílu mého sdělení, že svět není jen o bezprostředních naléhavostech každodenní politiky, to byl nepochybně můj největší vliv.

Pokud občas mluvím s některými svými bývalými studenty, kteří mají vliv na svět, tak nevidím vliv některých svých konkrétních argumentů, koneckonců mé myšlenky se za ta desetiletí proměnily. Ale vidím, že respektují můj názor. Sice jim nemohu nabídnout řešení jejich každodenních problémů, ale jsem schopen jim nabídnout pár argumentů na poněkud vyšší úrovni abstrakce, než jsou oni zvyklí přemýšlet. Je však pravdou, že takových příležitostí není mnoho. Bylo by pošetilé nadhodnocovat svůj vliv buď jako vědec na vědce, nebo jako vědec na lidi v politické sféře.

M. V.: Co tedy považujete za svůj největší přínos pro lidi z politické sféry? To, že je učitel vidět věci abstraktnějším způsobem? Přemýšlet strategičtěji? Nebo empatictěji?

N. O.: Vše z výše řečeného. Závisí to na okolnostech. V první řadě si myslím, že jim pomáhám udržet si odstup. Odstup od toho, co dělají. To je v souladu s mým pohledem na svět. Teprve z odstupu si uvědomíte, že jednotlivci jsou méně významní. A ukazuje se síla něčeho, co bychom mohli nazvat společenské síly či historie samotná. Problém s lidmi ve světě politiky je, že si myslí, že politika spočívá v tom, co oni sami řeknou. Příliš zdůrazňují roli individuálních činitelů, řečeno v teoretických termínech. Je třeba přinutit

je vidět, že činitelé (individua) jsou sami o sobě produktem zákonitostí, statusů, pozic a že všechny tyto pozice, statusy a zákonitosti omezují svobodu rozhodování jednotlivce v dané situaci.

Na práci vědců považují za důležitou jednu věc: učit lidi ze světa politiky pokoře. Samozřejmě, i vědci se může stát, že on sám přestane být skromným, že se nechá uchvátit silou svých vlastních myšlenek. Myslím si, že to je nebezpečí, na které bychom si měli neustále dávat pozor.

M. V.: Vraťme se nyní k Vaší kariéře. Kdo Vás nejvíce ovlivnil? Naše čtenáře by zajímal i Váš názor na české akademiky žijící, studující a píšící v americké akademické komunitě, jako je například George Liška nebo Vendulka Kubálková.

N. O.: Jak sám víte, Liška byl mým učitelem. Poprvé jsem studoval u Lišky, když jsem byl ještě *undergraduate* studentem. To bylo – myslím – v roce 1961 nebo 1962. Připadal mi výjimečně nadaný. Ale současně se mi tehdy zdál záhadný, jeho myšlenky byly velmi těžko uchopitelné. Částečně proto, že když mluvil, díval se neustále na strop, ponořen v neproniknutelných myšlenkách. A měl dost silný akcent a jakousi českou syntaxi.

Potom jsem s ním spolupracoval jako doktorand. Stále více jsem oceňoval jeho citlivost pro historii a jeho názor, že tisíce let historie jednoduše nemohou být vyhozeny z okna v okamžiku, kdy naši pozornost poutá bezprostřední studená válka. Myslím si, že to bylo velmi silné poselství.

Než Liška v roce 1948 opustil Československo, pracoval na Ministerstvu zahraničních věcí. Nepochybně měl silné politické názory. Velmi jsem oceňoval, že držel tyto osobní politické názory mimo své vědecké aktivity. Všichni moji tehdejší učitelé se tak chovali a já jsem to respektoval jako ideál: Když popisujeme a studujeme politiku, tak bychom se měli přenést přes naše vlastní politické postoje.

Pokud se týká Vendulky Kubálkové – tu jsem poznal teprve poté, když jsem opustil Washington a přestěhoval se v roce 1994 do Miami. V té době již několik let působila jako expert na marxismus na soukromé University of Miami. Po mém příjezdu mě okamžitě kontaktovala a navrhla mi, že zorganizujeme teoretický seminář pro naše mladší kolegy a doktorandy. Kdysi jsem s J. Rosenauem organizoval podobný seminář ve Washingtonu, takže jsem si uvědomoval důležitost průběžného teoretického tréninku.

Hned po našem setkání jsem jí dal kopii své knihy (*Onuf, 1989*). Řekla mi, že se tato kniha čte obtížně, ale že rezonuje s jejími východisky, pěstovanými už od doby jejího studia na Univerzitě Karlově. Během několika měsíců „konvertovala“ ke konstruktivismu a uchopila seminář jako nástroj pro rozvoj konstruktivistického výzkumného programu.

Celé to byl její nápad. Já sám nejsem dobrý obchodník. Do té doby jsem si ani neuvědomoval, jak nezodpovědné to ode mě bylo, že jsem se nesnažil zpřístupnit a prodat konstruktivismus v podobě, v jaké jsem ho chápal já. Ona přesně pochopila, co je v sázce.

Krátce po zahájení našeho semináře, nazvaného *Miami International Relations Group*, Vendulka zkontaktovala vydavatele s dotazem, zda by neměl zájem publikovat naše příspěvky. Odezva byla kladná a vydavatel navrhl udělat rovnou celou sérii. Potom Vendulka přišla s výborným návrhem, že edici nazveme *International Relations in a Constructed World*. Což je i název první knihy našich prací (*Kubálková – Onuf – Kowert eds., 1998*), která měla obrovský dopad, protože jsme zpřístupnili konstruktivismus mnohem širšímu okruhu vědců a především studentů, než tomu bylo doposud.³ Jsem Vendulce neskonale vděčný za to, že byla tak iniciativní.

Během semináře se nám výborně spolupracovalo. Bylo to fantastické prostředí a pozoruhodná zkušenost. Ve skutečnosti to znovu oživilo můj zájem o konstruktivismus poté, co jsem v roce 1989 publikoval *World of Our Making*. V té době jsem byl unavený a vyhořelý. Psaní této knihy mi trvalo celých deset let. Po jejím vydání jsem se rozhodl využít nabídku svého bratra, že spolu napíšeme knihu (*Onuf – Onuf, 1993*). Můj bratr Peter je historikem a věnuje se rané americké republice a mě tehdy začala zajímat republikán-

ská teorie, která neměla s konstruktivismem žádnou spojitost. Byla to prostě nová výzva, příležitost naučit se něco nového...

M. V.: ... a odpočinout si od konstruktivismu?

N. O.: Přesně tak. To byla původní myšlenka.

KONSTRUKTIVISMUS A JEHO KARIÉRA V MEZINÁRODNÍCH VZTAZÍCH

M. V.: Zůstaňme u konstruktivismu a jeho kariéry v disciplíně mezinárodní vztahy. Jak v této souvislosti hodnotíte význam schopnosti prodat své myšlenky? Zdá se, že jste skeptický k názoru, že dobré myšlenky se prodávají samy.

N. O.: Kdysi jsem věřil, že důležité myšlenky si samy najdou své publikum. Už tomu nevěřím. Schopnost prodat je důležitá, stejně jako schopnost ustoupit publiku. Pokud se někdo nesnaží psát srozumitelně, považují to za snobismus. Obhajují pokoru a skromnost. Tedy, ne že bych já sám za všech okolností splňoval tyto standardy. Nedělám moc ústupků publiku, ale to je můj problém, nikoli problém mého obecenstva! Já sám se vystavuji obvinění z arogance, ze samolibosti. Vědci jsou obecně náchylní k takovému chování.

Není to jen o tom, že máte dobré nápady. Kromě toho musíte umět přesvědčit lidi, že váš text je dobrý a že stojí za to investovat čas a energii a přečíst si ho. To je důvod, proč jsem tak vděčný své přítelkyni Vendulce. Ona to totiž na rozdíl ode mě pochopila.

Pravděpodobně jsem udělal konstruktivismu medvědí službu, když jsem jej opustil poté, kdy jsem publikoval *World of Our Making*. Naivně jsem si totiž myslel, že se tato kniha bude prodávat sama. Ale to se nestalo. Mnoho lidí mi říkalo, že příčinou byl výběr vydavatele – bylo jím druhořadé univerzitní nakladatelství [University of South Carolina Press – poznámka redakce]. V tom je rozdíl mezi mou knihou a například knihou Fritze Kratochwila (*Kratochwil, 1989*), která byla publikována v Cambridgi. Moje kniha není k sehnání. Naopak jeho knihu si může objednat každý student přes internet s dodací lhůtou několika málo dní.

M. V.: A co třeba Wendtova kniha (*Wendt, 1999*)? Prodává se sama, nebo je v pozadí jejího úspěchu podnikavost a jakási schopnost prodat? Jedná se přece jen o jednu z nejcitovanějších knih našeho oboru.

N. O.: Wendta znám od jeho studentských let. Je milý, plachý a velmi vstřícný ke studentům. Je to velmi příjemný člověk. A není podnikavý. Nicméně, aniž by o to vědomě usiloval, tak to ve skutečnosti „zahrál“ velmi chytře, pokud se týká prodejnosti. Napsal sérii článků (*Wendt, 1987; Wendt, 1992; Wendt, 1994*), které vycházely každé dva až tři roky a kterými si připravil půdu. Vytvořil očekávání. Naopak já jsem se něčím takovým nezatežoval. Pokud bych býval v osmdesátých letech napsal články do hlavních časopisů, které by předjímal, co chci říci o konstruktivismu v *World of Our Making*, mohl být výsledek jiný. Já jsem ale napsal jen jeden jediný článek (*Onuf – Klink, 1989*), který byl navíc publikován v *International Studies Quarterly* až ten samý rok, kdy vyšla moje kniha.

Alex si svými články nejdříve šikovně připravil půdu. Jeho články byly opravdu vynikající a dodnes je obdivuji. Každý věděl, že přijde kniha. A pak kniha konečně vyšla a byla dvakrát delší, než jsme čekali. A jen z poloviny tak dobrá. To je můj osobní názor: první polovina knihy měla být vydána samostatně o pět let dříve. Druhá polovina *Social Theory of International Politics* (*Wendt, 1999*), ve které Wendt rozvíjí svou teorii, potřebovala podle mého názoru další dva až tři roky na dostatečné propracování všech argumentů. Teoretická část není dostatečně rozvinutá v porovnání s velmi dobře propracovanou filozofií vědy v první části.

Vědecký realismus (*scientific realism*) je navíc nevhodný v tom smyslu, že nepočítá s konstruktivismem. Je to něco úplně jiného. Wendt sám to ví, a dokonce o tom žertuje se svými studenty. Takže si nemyslím, že by byl konstruktivistou. On je tím, kdo doopravdy vyhořel a ztratil zájem o konstruktivismus.

M. V.: Ano, vím, že přesunul svou pozornost na něco jiného. Možná podobně jako před časem Vy. A zajímá se teď o takové věci, jako je kvantová teorie mysli a podobně (*Wendt, 2005*).

N. O.: Přesně.

M. V.: Vraťme se k otázce konstruktivismu a jeho „kariéry“ ve Spojených státech...

N. O.: ... ve Spojených státech? Smutný příběh. Opravdu. Je to smutný příběh a neviním z toho jen Alexe. Protože to, co udělal, je jen intelektuálně poctivé vyjádření toho, co všichni soudobí „konstruktivisté“ dělají. Mám na mysli lidi jako Marthu Finnemoreovou a Audii Klotzovou. Znáám je všechny poměrně dobře a nemyslím si, že by jediný z nich byl konstruktivistou. Jsou to liberální institucionalisté, kteří převzali jazyk konstruktivismu jako nástroj k rehabilitaci liberálního institucionalismu poté, kdy byl na hlavu poražen realismem v předchozích třech dekadách.

Na historii disciplíny mezinárodních vztahů od roku 1948, kdy na scénu přichází Morgenthau (*Morgenthau, 1948*) a kdy zaznamenáváme vzestup realismu, se můžeme dívat jako na sérii výzev ze strany liberálních institucionalistů vůči realismu: teorie integrace v šedesátých a počátkem sedmdesátých let (*Haas, 1964*), potom Keohane a Nye a jejich teorie vzájemné závislosti (*Keohane – Nye, 1977*), volně přecházející do Keohaneovy *After Hegemony* (*Keohane, 1984*). Tato strategie očividně nefunguje a liberální institucionalisté se dostávají na rozcestí. Buď jít cestou teorie racionální volby a využít ji k rehabilitaci liberálního institucionalismu. To je cesta, kterou si vybral samotný Keohane a kterou všem doporučuje. Nebo si zvolit alternativu, kterou se vydal Peter Katzenstein (*Katzenstein, 1996*): přivlastnit si trochu jazyka a stylu konstruktivismu a některé jeho viditelné koncepty jako identitu, normy či kulturu.

M. V.: Moje další otázka se týká přesně těchto věcí. Někdy to vypadá, že konstruktivismus získal jakousi „ikonickou“ hodnotu, především v souvislosti s tím, jak je srovnáván a stavěn do opozice k „racionalismu“. Může konstruktivismus – a teď použiji Vaše vlastní slova – přežít všechnu tuto pozornost, aniž by sklouzl do fádnosti, aniž by ztratil svou odlišnost (*Onuf, 2002, s. 130; k tomuto tématu viz též Braun, 2009*)? Protože všichni známe osud realistické tradice, která se stala natolik všeobsažnou, že si nemálo akademiků začalo klást otázku *Is Anyone Still a Realist?* (*Legro – Moravcsik, 1999; viz též Guzzini, 2004; Beneš, 2009, s. 50–56*). Takže: Zůstal někdo konstruktivistou?

N. O.: Ano. Ale všichni jsou v Evropě. Nebo v Jižní Americe. Mám pár brazilských kolegů, kteří jsou také konstruktivisty. Přičemž ve stále větší míře není lehké oddělit konstruktivismus od diskurzivní analýzy.

Myslím si, že ve Spojených státech se konstruktivismus stal pouhou ikonou. Začalo to asi Waltem a jeho článkem s pomyslnými třemi pilíři teorie mezinárodních vztahů, ve kterém je konstruktivismus vyzdvihnuto na roveň liberalismu a realismu (*Walt, 1998*). Tohoto článku si nějak všimli „KKK“. Pamatujete si výroční číslo *International Organization* z roku 1998, editované Katzensteinem, Keohanem a Krasnerem (*Katzenstein – Keohane – Krasner, 1998*)? Z tohoto čísla bylo zřejmé, že ke konstruktivismu už přistupují jako k jednomu ze tří pilířů teorie mezinárodních vztahů...

M. V.: ... jako k novému vyzvateli realismu.

N. O.: Tak. Z důvodů, které nebyly nikdy vysvětleny v žádném z těchto textů. Konstruktivismus byl „poctěn“ ikonickým statutem bez příčiny. Nejsm si ani jistý, proč to vůbec udělali, proč cítili potřebu to udělat. Myslím si, že to bylo díky Katzensteinovi, mám takové podezření.

Myslím si, že konstruktivismus je ve Spojených státech jen prázdnou ikonou. Diskutuje se o něm, ale málokdo se věnuje rozvoji „konceptuálního aparátu“, který by sloužil potřebám vědců v dnešních mezinárodních vztazích. Tento aparát by měl využívat veškerých možností sociální teorie v širokém slova smyslu. Měl by podle mého názoru a podle názoru nemálo lidí v Evropě a ve zbytku světa využít výhod tzv. jazykového obratu (*linguistic turn*).

Ve Spojených státech konstruktivismus zavání čímsi bláznivě postmoderním. Je to bezesporu fáze, kterou procházejí mnozí studenti a doktorandi. Ve skutečnosti jsou ale svými mentory tlačeni k tomu, aby konstruktivismus překonali. Konstruktivismus je pak jen zálibou mládí. To je způsob, jakým funguje hegemonie.

M. V.: Takže z konstruktivismu se stává jakási epizoda, po níž se lidé vracejí k té „správné vědě“.

N. O.: Ano. Opravdu si nemyslím, že by měl konstruktivismus ve Spojených státech nějakou budoucnost. Budoucnost je tady! Především ve střední Evropě nebo v již zmíněné Brazílii, v Íránu či v Japonsku. V zemích, kde mezinárodní vztahy teprve zapouští své kořeny a kde nejsou žádné předsudky. Vezměte si příklad z Německa. Tradice výzkumu míru byla tak silná, že bránila rozvoji konstruktivismu, jak jej chápu já. Naopak tady v České republice žádné takové zábrany nejsou.

M. V.: Co považujete za nejdůležitější debatu v současných mezinárodních vztazích? Pokud tedy vůbec nějaká debata existuje.

N. O.: Myslím, že v posledních dvou až třech letech se rozjíždí ontologická debata. V konečném důsledku jde o debatu mezi (filozofickým) konstruktivismem a vědeckým realismem. Vezměte si třeba Fritzovu přednášku z konference v Tartu (*Kratochwil, 2007 b*) a reakce na ni – především reakci Colina Wighta (*Wight, 2007*) a Fritzovu repliku (*Kratochwil, 2007 a*), publikované v *Journal of International Relations and Development*. Mimochodem, ten časopis mám opravdu rád – je svěží a publikuje spoustu zajímavých věcí.

Zatím je tato debata vedená velmi malou skupinou jednotlivců. Zda tato debata „prosákne“ a bude mít skutečně dopad na obor mezinárodní vztahy, je v tuto chvíli těžké říci. Můj odhad je, že dopad mít nebude. Pro mě osobně je tato debata fascinující, protože filozofické otázky považuji za důležité. Ale většina badatelů, kteří chtějí dělat konstruktivismus, se zajímá o aplikovaný konstruktivismus, například o konstruktivistické argumenty, týkající se budoucnosti Evropské unie. K tomu se nepotřebují zapojovat do filozofických debat o tom, zda věci, které nelze pozorovat, ve skutečnosti existují či nikoli.

Mám rád tuto debatu, ale zároveň se do ní nechci zapojovat. Prozatím... Vlastně trošičku jsem k ní přispěl ve svém právě vydaném paperu *Structure? What Structure?* (*Onuf, 2009*). Pro mě jsou těmi nejdůležitějšími tématy metafyzika a filozofická východiska konstruktivismu. Rád bych proto napsal knihu, nazvanou *Metaphysics of World Making*. První polovina knihy bude věnována Aristotelovi a druhá polovina bude obsahovat moje moderní reinterpretace Aristotela s využitím tradičních historických pojmů a konceptů používaných v raně moderním období, například Humem nebo Kantem, který pro mě byl hlavní filozofickou inspirací při psaní *World of Our Making*. A konečně v poslední kapitole Foucault a archeologická dimenze.

VĚDEC A SPOLEČNOST, VÝZKUM A JEHO FINANCOVÁNÍ

M. V.: Další otázky se týkají akademické praxe a jejího vztahu k politice. Rád bych se vrátil k začátku našeho rozhovoru, kde jste mluvil o vztahu mezi akademickou a politickou sférou – mezi vědci a praktiky. Jak byste charakterizoval vztah mezi akademickou sférou a politikou a diplomaty ve Spojených státech? Jsou akademici respektováni?

N. O.: Nejdříve bych se zastavil u tématu respekt vůči vědcům. Zdá se mi, že lidé z univerzit jsou více respektováni v Evropě a jinde ve světě, než je tomu ve Spojených státech. Díky svým rovnostářským tendencím je americká společnost ostražitá vůči „elitismu“ lidí v akademickém světě. Takže naše postavení je horší než vaše. Můžeme být placeni lépe, než je tomu u Evropanů, i když ani tím už si nejsem jistý. Ale nedostává se nám tolik respektu jako evropským profesorům, protože – obecně řečeno – americká společnost je víc rovnostářská. Ve Spojených státech není nikdo uznávaný.

Tato „devalvující“ rovnostářská tendence je vyvažována tím, že lidem na univerzitách je přisuzována hodnota jakožto „mluvícím hlavám“.⁴ Jak asi víte, ve Spojených státech

jsou tisíce mediálních společností. Každé město má několik svých vlastních televizních stanic, každá z těchto televizních stanic má své večerní televizní zprávy a součástí každých těchto večerních zpráv je vstup nějakého místního profesora, který odpovídá na dotaz typu: „Jaký je Váš názor na to, co se dnes stalo v Íránu?“ Dostanete svých patnáct sekund a cokoli řeknete, je úplně zprzněno. A univerzita vás ještě odměňuje za to, že fungujete jako „mluvící hlava“. Psaní komentářů pro noviny, rozhovory s reportéry z novin, vystupování v televizi a stále častěji i blogování. Nevím, jestli se to děje i v Evropě nebo v České republice.

Většina univerzitních profesorů v USA nemá renomé veřejných intelektuálů. Jsou to „mluvící hlavy“ pro místní účely, přičemž pro většinu těchto lidí je to poněkud podřadný úkol. Můžete to dát do kontrastu se situací ve Francii, kde univerzitní profesori působí jako veřejní intelektuálové, jsou považováni za národní hrdiny a mají obrovský vliv na vládní politiku. Alespoň taková je představa ve Spojených státech.

Musíme si také uvědomit, že americká společnost je mnohem větší než například česká, což znamená, že americká společnost je rozptýlenější a decentralizovanější. Vláda je mnohem vzdálenější od akademického světa, než je tomu tady v České republice. Tady jsou asi docela úzké vztahy mezi univerzitami a vládou, ne? Mezi univerzitami a výzkumnými ústavy a lidmi, co dělají analýzy a plánování na Ministerstvu zahraničních věcí. Pořád spolu mluvíte. Nic takového se ve Spojených státech neděje. Státní department je opravdu velký, přítomný ve všech koutech světa a soběstačný. Nemá potřebu mluvit s lidmi z akademické sféry.

Je to obrovský rozdíl, pokud jste v malé společnosti. Poprvé jsem si to uvědomil, když jsem byl na počátku osmdesátých let na čtyřměsíčním sabatiku⁵ v Řecku. Tam jsem viděl, jak důležití jsou akademici pro řeckou vládu. Pak jsem strávil šest měsíců na Srí Lance jako hostující profesor a i tady panovaly úzké vztahy mezi akademickou sférou a vládou. V tak malé zemi, jako je Řecko nebo zvláště pak Srí Lanka, jsem se mohl poměrně často setkávat s členy vlády. Pravděpodobně byste si i Vy mohl bez větších obtíží domluvit schůzku s ministrem zahraničních věcí, pokud byste to pro svůj výzkum opravdu potřeboval.

Jaké jsou moje šance na setkání s ministryní zahraničních věcí Spojených států? Na to můžu úplně zapomenout! Nemám nejmenší šanci. K tomu, abych mohl mluvit s někým o čtyři úrovně níž – s ředitelem kanceláře (*director of an office*) – nebo o pět úrovní níže, k tomu bych potřeboval stejné konexe, jaké Vy potřebujete k tomu, abyste mohl mluvit s českým ministrem zahraničních věcí.

M. V.: Vyhledává americká diplomatická služba expertizu akademiků? Například české Ministerstvo zahraničních věcí vypisuje granty, poptává policy papery, spolupřádá konference...

N. O.: Vláda Spojených států by nikdy nic takového neudělala. Prvním problémem jsou bezpečnostní prověrky. Já sám nemám bezpečnostní prověrku – většina akademiků ji nemá. Za další, Státní department USA má dostatek zaměstnanců – pokud diplomat potřebuje expertizu, může vždy kontaktovat někoho zevnitř. Ze své zkušenosti mohu říci, že Státní department je zcela lhostejný k doporučením zvnějšku. Rady zvnějšku (z akademické sféry) je vůbec nezajímají. Před mnoha lety jeden můj kolega sepsal empirickou studii, kdy se mu podařilo udělat rozhovory se zaměstnanci Státního departmentu na střední úrovni. Vyzpovídal i lidi ze CIA a z Ministerstva obrany. Mimo jiné jim dal seznam akademiků z oboru mezinárodní vztahy, včetně několika smyšlených jmen. A požádal je, aby ta jména seřadili do žebříčku. S velkou mírou spolehlivosti se jim podařilo vybrat právě falešná jména.

Lidé z praxe sice znali jména akademiků, ale přiznali se, že od nich nic nečetli. V naprosté většině řekli, že čtou *Foreign Affairs*, aby zjistili, co si akademická komunita myslí. Přitom *Foreign Affairs* nejsou odborným akademickým časopisem! Ano, někteří akademici do nich přispívají – právě proto, že chtějí být slyšeni v politické sféře. Zbytek aka-

demiků se o publikování ve *Foreign Affairs* moc nezajímá. Jednoduše řečeno, naše hlasy nejsou ve Státním departmentu slyšet.

Ale jednou za čas nějaká kniha do „oficiálního Washingtonu“ pronikne. Například před časem to byla kniha Paula Kennedyho *Vzestup a pád velmocí (Kennedy, 1987)*. Každý ve Washingtonu ji četl. Těžko říci, co dalšího čtou. Asi toho moc nebude. Jejich výmluva? Nemají čas. To je to, co nemám na Washingtonu rád. Je to vždycky jen o každodenních záležitostech. Úplně jim chybí širší perspektiva. OK, další otázka.

M. V.: Jak tedy podle Vás vypadá nebo by měl vypadat vztah mezi výzkumníkem a praktikem-diplomatem?

N. O.: Řekl bych, že je to otázka měřítka. Ve velkých společnostech výborně funguje dělba práce. V menších společnostech je dělba práce jen základní. V takových společnostech je více příležitostí pro překročení hranice mezi akademickou a veřejnou sférou. Vaše šance na ovlivnění politiky v této zemi jsou mnohem vyšší než moje šance na ovlivnění politiky Spojených států. Já se ale beztak o otázky praktické politiky příliš nezajímám, takže mě to příliš netrápí. Ale vím, že to trápí mé kolegy, kteří se zajímají o zahraniční politiku Spojených států. Zjišťují totiž, že na ni nemají vůbec žádný vliv.

M. V.: Moje další otázka se týká vztahu mezi akademickou sférou a donory obecně – veřejnými i soukromými institucemi, které poskytují prostředky pro výzkum. V České republice zrovna probíhá diskuze o financování vědy a výzkumu, o budoucnosti základního a aplikovaného výzkumu. Vybavují se Vám nějaké slabiny a výhody amerického systému financování vědy?

N. O.: To je komplikovaná otázka. Federální vláda Spojených států se významně podílí na financování výzkumu (především základního výzkumu) prostřednictvím mnohamiliardového rozpočtu *National Science Foundation (NSF)*. Univerzity provádějící výzkum jsou do značné míry závislé na těchto penězích. Přesněji řečeno, všechny klíčové univerzity by musely zavřít svá výzkumná centra, pokud by přišly o zdroje z NSF. Financování je realizováno prostřednictvím grantů poskytovaných zkušeným profesorům – vedoucím rozsáhlých badatelských týmů. Žádosti o granty jsou posuzovány kolegiem významných profesorů v rámci velmi seriózního procesu. Takže celý proces je do značné míry depolitizovaný.

Na druhé straně celý proces ovládají nejvýznamnější výzkumné instituce. Takže všichni mladí vědci, kteří se snaží dostat k penězům, musejí akceptovat určitá pravidla hry. Musejí přijmout výzkumnou agendu zavedenou těmito klíčovými institucemi. Upřímně řečeno, nevidím žádnou jinou alternativu. Neexistuje žádný způsob, jak demokratizovat vědeckou práci.

Většina financování základního výzkumu prostřednictvím NSF je odůvodněna odkazem na ideologii tzv. „velké vědy“.⁶ Fyzikové požadují výstavbu urychlovače, který by byl větší než ten u Ženevy a podobně. V přírodních vědách jdou velké peníze do laboratoří, jejichž vybavení je šíleně drahé.

Objem finančních prostředků, které dává federální vláda na společenské vědy, je nepoměrně menší. Příčinou je zažitý ideál a model pozitivistické vědy: jen pozitivistický výzkum dosáhne na finanční prostředky. Na nic z toho, co bych chtěl dělat já, peníze z grantu nedostanu. Všechny úspěšné žádosti o granty v podstatě spadají do kategorie kvantitativního pozitivistického výzkumu. Proto je přibližně polovina až dvě třetiny vědců pracujících ve společenských vědách de facto vyloučena z procesu přidělování těchto grantů.

M. V.: Možná proto také pracují pro masmédia...

N. O.: ... nebo prostě nedělají výzkum... Ve společenských vědách jdou peníze nerovnoměrně ve prospěch doktorských programů, které mají kvantitativní pozitivistické ambice. Pokud by člověk nehrál podle těchto pravidel hry, nedostane finanční podporu.

Protože si univerzity uvědomují tyto problémy při rozdělování federálních grantů, poskytují prostředky těm humanitním a společenskovědním katedrám, které nemají přístup k výše zmíněným zdrojům. Nicméně tyto prostředky jsou relativně skromné.

Existuje také několik soukromých nadací, které poskytují granty (*The Ford Foundation*, *The Rockefeller Foundation* a několik dalších). Přesto ale většina výzkumných pracovníků ve společenských a humanitních vědách na amerických univerzitách nemá žádné externí financování. V konečném důsledku jen přibližně čtvrtina až třetina veškerého publikovaného výzkumu má za sebou nějaký grant. Já jsem měl na počátku sedmdesátých let *post-doc grant* od *Rockefeller Foundation*, před pár lety jsem měl další menší grant. V zásadě jsem ale fungoval 40 let jako vědec bez nějakého významnějšího grantu.

M. V.: Obávám se, že tím jsme vyčerpali náš prostor. Rád bych Vám poděkoval za velmi zajímavý rozhovor.

N. O.: Neříz, bylo mi potěšením.

¹ Titul rozhovoru je parafrází na podtitul textu *The Strange Career of Constructivism in International Relations* (Onuf, 2002). Rozhovor vedl šéfredaktor časopisu *Mezinárodní vztahy* Vít Beneš dne 15. září 2009. Úvod, poznámky pod čarou a odkazy na literaturu do rozhovoru doplnil Vít Beneš. Za kontrolu textu a za cenné připomínky a komentáře děkuji Vendulce Kubálkové.

² „Graduate“ je ekvivalentem české magisterské úrovně studia a „undergraduate“ je ekvivalentem českého bakaláře.

³ Onufova kapitola v této knize se jmenuje *Constructivism: A User's Manual* (Onuf, 1998). Je to snad nejcitovanější Onufova práce, která (netypicky pro něj) jasně vysvětluje, jak chápe konstruktivismus.

⁴ „Talking head“ je poněkud hanlivý výraz označující experta komentujícího aktuální události v masmédiích.

⁵ „Sabbatical“ je placené studijní volno, o něž může člen fakulty požádat jednou za sedm let.

⁶ „Big Science“ je výraz označující představu centralizované vědy, kdy pokrok je tažen velkými ambiciózními projekty (například projekt Manhattan vyvíjející atomovou bombu). Výzkumné ústavy nefungují izolovaně, ale jsou propojeny do národních (či mezinárodních) sítí zajišťujících koordinaci a efektivní dělbu práce.

Literatura

- Beneš, Vít (2009): Realismus. In: Barša, Pavel (ed.): *Dialog teorií: Filozofická dilemata výzkumu mezinárodních vztahů*. Praha: SLON, 2009, s. 30–59.
- Braun, Mats (2009): Konstruktivismus. In: Barša, Pavel (ed.): *Dialog teorií: Filozofická dilemata výzkumu mezinárodních vztahů*. Praha: SLON, 2009, s. 124–145.
- Guzzini, Stefano (2004): *The Enduring Dilemmas of Realism in International Relations*. *European Journal of International Relations*, Vol. 10 (2004), No. 4, s. 533–568.
- Haas, Ernst B. (1964): *Beyond the nation-state: Functionalism and international organization*. Stanford: Stanford University Press, 1964.
- Hopf, Ted (1998): *The Promise of Constructivism in International Relations Theory*. *International Security*, Vol. 23 (1998), No. 1, s. 171–200.
- Katzenstein, Peter J. (1996): *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics*. New York: Columbia University Press, 1996.
- Katzenstein, Peter J. – Keohane, Robert O. – Krasner, Stephen D. (1998): *International Organization and the Study of World Politics*. *International Organization*, Vol. 52 (1998), No. 4, s. 645–685.
- Kennedy, Paul (1987): *The Rise and Fall of the Great Powers: Economic Change and Military Conflict From 1500 to 2000*. New York: Random House, 1987.
- Keohane, Robert O. (1984): *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*. Princeton: Princeton University Press, 1984.
- Keohane, Robert O. – Nye, Joseph S. (1977): *Power and Interdependence: World Politics in Transition*. Boston: Little, Brown and Company, 1977.
- Kratochwil, Friedrich (2007 a): *Of communities, gangs, historicity and the problem of Santa Claus: replies to my critics*. *Journal of International Relations and Development*, Vol. 10 (2007), No. 1, s. 57–78.
- Kratochwil, Friedrich (2007 b): *Of false promises and good bets: a plea for a pragmatic approach to theory building (the Tartu lecture)*. *Journal of International Relations and Development*, Vol. 10 (2007), No. 1, s. 1–15.
- Kratochwil, Friedrich (1989): *Rules, Norms, and Decisions: On the Conditions of Practical and Legal Reasoning in International Relations and Domestic Affairs*. Cambridge: Cambridge University Press, 1989.
- Kubálková, Vendulka (ed., 2001): *Foreign Policy in a Constructed World*. New York: M. E. Sharpe, 2001.
- Kubálková, Vendulka – Onuf, Nicholas – Kowert, Paul (eds., 1998): *International Relations in a Constructed World*. New York: M. E. Sharpe, 1998.
- Legro, Jeffrey W. – Moravcsik, Andrew (1999): *Is Anybody Still a Realist?* *International Security*, Vol. 24 (1999), No. 2, s. 5–55.
- Morgenthau, Hans J. (1948): *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*. 7th ed. New York: Knopf, 1948.

- Onuf, Nicholas (1998): Constructivism: A User's Manual In: Kubáľková, Vendulka – Onuf, Nicholas – Kowert, Paul (eds.): *International Relations in a Constructed World*. New York: M. E. Sharpe, 1998, s. 58–78.
- Onuf, Nicholas (1987): Rules in Moral Development. *Human Development*, Vol. 30 (1987), No. 5, s. 257–267.
- Onuf, Nicholas (2009): Structure? What Structure? *International Relations*, Vol. 23 (2009), No. 2, s. 183–199.
- Onuf, Nicholas (1989): *World of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations*. Columbia: University of South Carolina Press, 1989.
- Onuf, Nicholas (2002): Worlds of Our Making: The Strange Career of Constructivism in International Relations. In: Puchala, Donald J. (ed.): *Visions of International Relations: Assessing an Academic Field*. Columbia: University of South Carolina, 2002, s. 119–141.
- Onuf, Nicholas – Klink, Frank F. (1989): Anarchy, Authority, Rule. *International Studies Quarterly*, Vol. 33 (1989), No. 2, s. 149–173.
- Onuf, Peter – Onuf, Nicholas (1993): *Federal Union, Modern World: The Law of Nations in an Age of Revolution, 1776–1814*. Madison: Madison House Publishers, 1993.
- Walt, Stephen M. (1998): International Relations: One World, Many Theories. *Foreign Policy*, No. 110 (Spring 1998), s. 29–32 + 34–46.
- Wendt, Alexander (1992): Anarchy is what states make of it: The social construction of power politics. *International Organization*, Vol. 46 (1992), No. 2, s. 392–425.
- Wendt, Alexander (1994): Collective identity formation and the international state. *American Political Science Review*, Vol. 88 (1994), No. 2, s. 384–396.
- Wendt, Alexander (2005): Social Theory as Cartesian science: An auto-critique from a quantum perspective. In: Guzzini, Stefano – Leander, Anna (eds.): *Constructivism and International Relations: Alexander Wendt and his critics*. New York: Routledge, 2005, s. 181–219.
- Wendt, Alexander (1999): *Social Theory of International Politics*. Cambridge: Cambridge University Press, 1999.
- Wendt, Alexander (1987): The agent-structure problem in international relations theory. *International Organization*, Vol. 41 (1987), No. 3, s. 335–370.
- Wight, Colin (2007): Inside the epistemological cave all bets are off. *Journal of International Relations and Development*, Vol. 10 (2007), No. 1, s. 40–56.
- Windová, Marlene (2005): Nicholas G. Onuf: pravidla anarchie. In: Neumann, Iver B. – Wæver, Ole (eds.): *Budoucnost mezinárodních vztahů*. Brno: Barrister & Principal, 2005.